

اخلاق معاشرت مسجدی

محمد رضا نیک سرشت (کارشناس ارشد فلسفه اخلاق)

اسلام نه تنها شئون و نیازهای فردی مسلمانان را مدنظر قرار داده است، بلکه توجه ویژه‌ای به بُعد اجتماعی افرادی که در جامعه اسلامی زندگی می‌کنند دارد. حتی در حوزه عبادات که معمولاً امری شخصی و فردی قلمداد می‌شود، ابعاد اجتماعی بسیار ظریفی در دستورهای دینی مورد توجه قرار گرفته است. نماز شاخص‌ترین دستور دینی اسلام در حوزه عبادات و نماز جماعت، شکل تبلور یافته اجتماعی آن است. در همین راستا مفهومی اجتماعی - فرهنگی به نام مسجد به عنوان یک نهاد مدنی مهم در جامعه مسلمانان تعریف می‌شود. همچنین تأکید فراوان بزرگان دین بر اهمیت مسجد، جایگاه ویژه‌ای به آن می‌بخشد تا یک عبادت شخصی مثل نماز، به یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های تأثیرگذار فرهنگی - اخلاقی در جامعه تبدیل شود. مکانی برای معاشرت اجتماعی مؤمنان که خود ثمرات بسیاری در زندگی شخصی و اجتماعی آنان خواهد داشت. یکی از این ثمرات، رشد افراد در زمینه اخلاق معاشرت و روابط متقابل اهالی مسجد با یکدیگر است. در واقع مسجد به عنوان یک پایگاه فرهنگی - اجتماعی مهم، فرهنگ‌ساز نوعی اخلاق معاشرتی ویژه فضای مسجد نیز است که قابلیت کاربرد را در تمام شئون زندگی اجتماعی افراد دارد. به بیان دیگر، رفت‌وآمد به مسجد یعنی قرار گرفتن در فضای بالنده و سطح بالایی از معاشرت اجتماعی که به نوعی تمرین برای رشد اخلاق معاشرتی است.

در تحلیل اخلاق معاشرت مسجدی، باید مسجد را بهترین جایگاه برای تحقق دستورهای متعالی اسلام در زمینه روابط اجتماعی مسلمانان دانست. برای مثال، دستور به اخوت اسلامی یکی از مهم‌ترین دستورهای

دین در زمینه روابط بین فردی است. انسان‌های مؤمن در مکان‌های مختلفی می‌توانند با یکدیگر تعامل داشته باشند: محل کار، بازار، محل زندگی و... .

اما هیچ‌کدام از این مکان‌های اجتماعی، به اندازه مسجد نمی‌تواند در تحقق رابطه اخوت اسلامی کمک کند. چون روابط در محل کار و اماکنی مانند آن، روابطی کاری است و قوانین و فضای خاصی بر آن حاکم است. اما مسجد بهترین بستر و زمینه فرهنگی برای تحقق دوستی‌های برادرانه است. در مسجد افراد به دلیل رفع نیازهای زندگی روزانه یا کسب درآمد یا گذران وقت با دوستانشان جمع نمی‌شوند؛ بلکه نیت اصلی، معنویت و نزدیکی بیشتر به خدا در کنار سایر برادران دینی است. لذا روابط اجتماعی شکل‌گیرنده در مسجد تحت تأثیر چنین معنویتی، خلوص بالایی جهت شکل‌گیری رابطه برادری دارد.

از دیگر دستورهای مهم دینی اسلام در روابط اجتماعی، توجه و رسیدگی به مشکلات افراد دیگر جامعه است. پیامبر اکرم در روایتی هشداردهنده می‌فرماید: «من أصبح و لم یهتّم بامور المسلمین فلیس بمسلم؛ هر کس در شبانه‌روز دغدغه رسیدگی به امور مسلمانان را نداشته باشد، مسلمان نیست»^۱.

مسجد بهترین مکان برای پرسش از احوال برادران دینی است. در سنت پیامبر اکرم (ص) این مهم به روشنی دیده می‌شود. در احادیث وارد شده است که بسیاری از امور و مشکلات شخصی و حتی مالی افراد در محضر ایشان در مسجد حل و فصل می‌شده است.

همچنین از وجوه مهم دیگر اخلاق معاشرت در مسجد، اخلاقی عاری از رقابت‌های ناسالم در عرصه فعالیت و مشارکت اجتماعی است. اخلاق معاشرت در مسجد باید آینه پاک و یکدلی باشد؛ نه مجالی برای بروز عقده‌ای فروخورده در زمینه حس رقابت با دیگران. متأسفانه گاهی مشاهده می‌شود در انجام فعالیت‌های دینی، در برخی افراد انگیزه الهی جای خود را به چشم و هم‌چشمی با دیگران می‌دهد. به طور مثال

برنامه‌های هر مسجد با توجه به مساجد دیگر که اصطلاحاً رقیب آن مسجد هستند، برنامه‌ریزی می‌شود و به نوعی باشکوه‌تر و زیباتر برگزار می‌شود تا به شکلی از آنها پیشی بگیرد. این یکی از شگردهای شیطان است که بتواند محیط پاک مسجد را که زمینه مستعد تعالی رفتارهای اجتماعی است و می‌تواند بستر فعالیت‌های مذهبی باشد، به عرصه انحراف کشانده و آن را از مسیر حقیقی که تبیین معارف اصیل مذهبی است، به آوردگاهی برای رقابت‌های قومی و محله‌ای تبدیل نماید.

از دیگر وجوه اخلاق معاشرت در مسجد، آمادگی و تمرین هرچه بیشتر برای مشارکت در کارهای گروهی و فعالیت‌های دینی اجتماعی است. از نظر فردی، شخص در مسجد دارای مهارت‌های اجتماعی لازم برای توانایی برقراری ارتباط با جامعه اطرافش و همچنین کسب مهارت‌های لازم برای تشریک مساعی با دیگران در راستای یک هدف مشترک معنوی می‌شود. از بُعد اجتماعی چنین مشارکت‌هایی به پیشبرد هرچه بهتر اهداف اجتماعی دین اسلام در سطح جامعه می‌انجامد تا مصداق بارزی از آیه شریفه «و تعاونوا علی البر و التقوی» باشد. متأسفانه یکی از عوارض زندگی‌های امروزی، منزوی شدن هرچه بیشتر انسان‌ها و دوری از فعالیت‌های اجتماعی است. حتی گاه شخص در زمینه فردی دارای اخلاقی نیکوست، اما در زمینه اجتماعی و اخلاق معاشرت، بسیار ضعیف عمل می‌کند. از دیدگاه دینی، اخلاق حسنه در بُعد فردی برای کمال فرد کافی نیست. در روایتی از امام جواد (ع) می‌خوانیم: «معیار ارزش هر انسانی چیزی است که وی را نیکو می‌کند و به او حُسن و جمال در جمع می‌بخشد».

این نکته ظریفی است که در زندگی‌های امروزی، بخش زیادی از وقت انسان‌ها در فعالیت‌های انفرادی می‌گذرد. مسجد بهترین مکان برای تشویق انسان‌ها به فعالیت‌های گروهی آن هم در راستای هدفی مقدس و معنوی است.

البته اخلاق معاشرت در مسجد ضمن آنکه نکات کلی مشترکی دارد، اما نسبت به اقشار خاصی اقتضائات مختلفی را نیز ایجاب می‌کند. مثلاً امام جماعت باید علاوه بر رعایت نکات عمومی اخلاق اجتماعی، نکات ویژه‌ای را در زمینه معاشرت با دیگران رعایت کند. خوشرویی و اخلاق نیکوی امام جماعت، در نشاط و معنویت فضای مسجد و ایجاد بستر مناسب برای انتقال مفاهیم دینی به مردم بسیار مؤثر است. قرآن کریم خطاب به پیامبر اکرم می‌فرماید: «و لو كنتَ فظاً غليظاً القلبِ لانفضوا من حولك»^۲ این آیه شریفه نشان می‌دهد که برخورد صمیمی و گرم در جذب و هدایت افراد به چه میزان مؤثر است. پس از امام جماعت، جایگاه بزرگان و ریش‌سفیدان مسجد، از اهمیت خاصی برخوردار است. پیران مسجد، الگوی جوانانی هستند که با مسجد انس دارند. از این‌رو اخلاق و منش آنها در معاشرت با جوان‌ترهای مسجد، در تصویر ذهنی جوانان از فضاهای مذهبی بسیار مؤثر است.

پی‌نوشت:

۱. مجلسی، محمدباقر؛ بحار الانوار؛ ج ۷۱، ص ۳۷۷.

۲. آل عمران: ۱۵۹.